

DET KONG CHRISTIERN II SOM RIDDER AF DEN GYLDNE VLISS TILSKREVNE VAABEN

AF

POUL BREDO GRANDJEAN

Paa Udstillingen „Kunstskatte fra Wien“ havde man Anledning til at se Statutterne for Den Gyldne Vliess' Orden (Katalog Nr. 517, Nationalbibliothek, Wien, Cod. 2606); de tilhørte oprindeligt Maria af Burgund's Arvegods, og kom i 1783 fra Skatkammeret til Hofbibliotheket. – At et saa bemærkelsesværdigt Haandskrift har været Genstand for Undersøgelser, er meget forstaaeligt. Her skal først og fremmest nævnes THEODOR FRIMMEL's og JOSEPH KLEMME's indgaaende og kritiske Behandling¹. En maskinskreven Registraturseddel indhæftet forrest, anfører foruden disse to Forfatteres Arbejde, der ikke fremtræder som en egentlig Udgave, yderligere flere andre²; det falder udenfor nærværende Artikels Ramme at meddele noget nærmere om den rige Litteratur, som omhandler Ordenen i Almindelighed.

Statut-Bogen, indbunden i Pergament, med paasmurt grøn Lakfarve, maaler for Sidernes Vedkommende 214 × 285 mm; den tæller 122 Blade, folierede i ny Tid. Efter to Papirblade følger Haandskriftets oprindelige Del, paa Pergament. Det indeholder bl. a. Sta-

¹ Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlung des Allerhöchsten Kaiserhauses, V, Wien 1887, S. 263–338. Dette Pragtværk findes paa Det Kgl. Bibliotek.

² G. F. WAAGEN: Die vornehmsten Kunstdenkmäler in Wien, II, Wien 1867, Side 96 f.; SZILÁGYI: Történet, IV, S. 313, 439, V, S. 16; Les chefs d'oeuvre d'art ancien à l'Exposition de la Toison d'or à Bruges en 1907, Bruxelles 1907; H. KERVYN DE LETTENHOVE: La Toison d'or, Bruxelles 1907; GIULIO COGGOLA: Das Breviarium Grimani in der St. Markus Bibliothek in Venedig, Leiden-Leipzig 1908, S. 177, 186, 195 ff.; DORNHÖFFER: Seelengärtlein, Erläuterungen, Frankfurt 1911, S. 74. – Museumsdirektør, Dr. ERICH V. STROHMER har venligst gjort opmærksom paa, at Ordenens Historie nylig er behandlet af PAYER VON THURN.

tutterne, affattede i det franske Sprog, flere Sider med ornamentale Bordurer, og viser en Række skønne, af brede Borter – med Dyr- og Blomstermotiver – rigt indfattede Helsidesminiaturer¹, bl. a. Portrætter forestillende Ordenens Stifter, Hertug Philip den Gode af Burgund, og Kong Christiern's Svoger, Kong Carl I. af Spanien, den senere Kejser (V.), hvortil – fra fol. 56 – endelig kommer et stort Antal fuldstændige Vaabener (o: Skjolde med Hjelme), omgivne af Ordenskæden med Ordenstegnet. De paagældende Vaabener, rimeligvis malede af en fransk Kunstner, er udførte paa en elegant og yderst smagfuld Maade, selv om det ikke kan fragaas, at Heraldikens Love langtfra altid er overholdte. To Vaabener staar jævnsides, fire eller to paa hver Side; i enkelte Tilfælde findes kun et Vaaben paa Siden. Over hvert Vaaben er vedkommende Bærers Navn og Titel anført. Skriften viser kraftige, sengothiske Minuskler af anseelig Størrelse. Efter Haandskriftets første Parti (fol. 101 incl.), hvis to sidste Blade ses ubeskrevne, er indsat nogle Papirsblade (fol. 102–07) med forskellige Tilføjelser, hvorefter Fortsættelsen atter staar paa Pergament. Med fol. 108 ændres Udseendet i væsentlig Grad. Skriften er mere letflydende, noget mindre og viser talrige Abbreviationer.

¹ Gengives af FRIMMEL og KLEMME i nogle for den Tid ganske udmærkede Reproduktioner (naturlig Størrelse).

Vaabenerne kan ikke skyldes samme Kunstners Haand; de kommer ikke paa Højde med de tidligere i rent kunstnerisk Henseende. Til Gengæld synes det, at deres Ophavsmand holder sig strengere til heraldiske Momenter end sin Forgænger. Naar henses til Skriften kan denne Fortsættelse neppe være udført synderlig lang Tid efter Bogens første Parti. En yderligere Tilføjelse begyndes med fol. 117, nu helt forskellig i Udførelsen.

Paa fol. 98 b staar to Vaabener, angivne som Kong Sigismund af Polen's og som Kong Christiern II.s.

Det den sidstnævnte tildelte Vaaben – Skjold, kronet Hjelm med Hjelmtegn og Hjelmlæde – fremtræder paa blaa Baggrund, omgivet af en brun Ramme, profileret med Guld Lidser. Den hele kvadratiske Fremstilling maaler 65 mm (se Afb.). Skjoldet viser et af et rødrandet Sølv-Kors firdelt Hovedskjold, ligeledes firdelt Midterskjold og udelt Hjerteskjold. Korset dannes af rette Linier, ganske som Tilfældet er i mange andre danske Kongevaabener og -segl, helt ned i det 17. Aarhundrede, idet Kors, hvis Arme yderst er svagt udadbuede, nærmest som en Afslutning, jo iøvrigt allerede kendes under Kong Christiern I. I det her omtalte Skjold er Korsets røde Borter meget brede i Forhold til Sølv-Striben i dets Midte. Hovedskjoldets første Felt viser tre ukronede blaa Leopard¹ i Guld. Dyrenes „Bevæbning“ er rød, en Detailfarvelægning, som dog ikke er konsekvent overholdt. Hjerterne er udeladte. Det andet, blaa Felt indeholder Sverige's tre Guld-Kroner (2, 1), hver med fire, mindre tydeligt tegnede Palmetter; den nederste Krone er større end de to øverste, et Forhold, som, hvad andre Figurer (f. Eks. Løver) angaar, stadig træffes i dette Haandskrift, og som i Virkeligheden er fuldtud heraldisk korrekt. I lange Tider blev det ikke overholdt, men er nu om Dage atter genoptaget, f. Eks. i Sverige. Tredie, røde Felt viser Norge's kronede Guld-Løve, med alle sine fire Poter holdende et buet Guld-Økseskaft, med Sølv-Blad, der nu er stærkt anløbet, fjerde Felt endelig Vendernes (Slavernes) Guld-Lindorm paa den blaa Bund, som i hvert Fald under Christian III fik den røde, derefter stadig benyttede Farve². Dette Fabeldyr er fremstillet med to smaa Horn eller lange Øren; det er ikke kronet. I Midterskjoldets første Felt staar Slesvig's to blaa Leopard¹ paa Guld-Bund, i andet og tredie Holsten's fuldkommen ukendelige „Nældeblad“, Sølv i Rødt, og i fjerde Stormarn's Svane med samme Metal og paa samme Bund. Uden Forudviden

¹ Samme Forfattere taler fejlagtigt om Løver.

² GRANDJEAN: Det danske Rigsvaaben, S. 113 f.

vilde man være tilbøjelig til at opfatte det holsten'ske Mærke som en Stamme med tre Blade og Rødder; det er sikkert ikke opfattet af Kunstneren, hvis Fremstilling faktisk unddrager sig en nærmere saglig Beskrivelse. Mærkets Sølv er ligesom Stormarn's Svanes saa anløbet, at der forefindes en sort-graa Farve. Guld-Kronen om Svansens Hals fremtræder yderligere i ganske ukendelig Skikkelse; kun noget Guld kan ses. Hjerteskjoldets to røde Bjælker i Guld giver ikke Anledning til særlige Bemærkninger. – Paa Skjoldet hviler en *en face* stillet Guld-Hjelm med ti Traller, af hvilke de to yderste kun skimtes; den bærer en Guld-Krone, hvorfra opstaar syv blaa Faner¹ med Sølv-Kors, tre hældende udefter mod højre, fire mod venstre Side. De er rektangulære i parallelt Forhold til de sorttingerede Stænger. Hjelmklædets Retside er blaa, Vrangen Guld; den blaa Farve falder ret nøje sammen med Baggrunden. Som for samtlige andre Vaabeners Vedkommende er Skjoldet altsaa omgivet af Ordenens berømte Kæde med vedhængende Klenodie. – Naar Vaabenerne i dette Haandskrift viser Hjelm med tilhørende Hjelmtegn, er det rimeligt, at Kunstneren ogsaa har ønsket en saadan Udsmykning, hvad den danske Konges Vaaben angik².

Den samme Inddeling af Skjoldet og samme Anbringelse af Mærkerne i de respektive Felter kendes fra Reversen af Kong Hans' Nobel fra 1496³, og genfindes paa Lucas Cranach's Portræt af Christiern II paa Frederiksborg, i hvilket sidste Tilfælde Skjoldet dog er drejet mod Venstre og altsaa spejlvendt⁴.

Selv ses Kongen ikke at have ført helt samme Vaaben; idet han firdeler Midterskjoldet saaledes, at Slesvig's Leopard er staaet i første og fjerde Felt, Holsten's Mærke i andet og Stormarn's i tredje⁵. – Hans katholske Majestæts Herold og „Vaabenkonge“ JEAN-BAPTISTE MAURICE har afbildet Vaabenet i denne sidste Skikkelse i det af ham forfattede Folioværk „Le Blason des Armoiries de tous les chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or depuis la première institution jusques à present“. Anden, i Haag 1667 trykte Udgave – betegnet som sjælden⁶ – findes paa det Det Kgl. Bibliothek, forsynet med Geheimekonferensraad, Greve Gregers Christian Haxthausen's Ex libris og paa

¹ FRIMMEL og KLEMME nævner fejlagtigt otte, se nedenfor.

² Det danske Rigsvaaben, Side 90-94.

³ Ssts. Side 173, se Tavle VII, 6 og Side 169.

⁴ Ssts., S. 176.

⁵ Ssts., S. 175.

⁶ Guigard: Bibliothèque héraldique de la France, Paris 1861, Nr. 4915.

Titelbladet bærende Paaskriften: Justus Høegh Neomagi (o: Nimwegen) d. 15. Juni 1678, to, om end ubetydelige Bidrag til det heraldiske Studiums Historie i Danmark. Gengivelsen i dette Værk viser heraldisk Skravering, for fjerde Hovedfelts Vedkommende angivende den røde Farve, der, som allerede nævnt ovenfor, afløste den oprindelige blaa, medens Skraveringen, hvad angaar Feltet med Stormarn's Svane, mærkeligt nok angiver Blaafarvet. „Nældebladet“ er helt misforstaaet. Fanerne paa den ved Prikker som Guld markerede Hjelm, nu otte¹, fire hældende til hver Side og af en anden Form end den alt nævnte, er ved Skravering angivne som blaa med Sølv-Kors, Stængerne som Guld, Hjelmklædet som blaafarvet og Guld. Vaabenbeskrivelse gives ikke. Det maa her bemærkes, at Vaabenet er omgivet af seksten Anevaabener, otte paa hver Side, et Forhold, der ikke spiller nogen Rolle i denne Forbindelse og for hvilket en Redegørelse vilde blive altfor vidtløftig. En ret fri Gengivelse – men uden Anevaabener – ses hos Siebmacher². Det bør straks anføres, at den, naar Hjelmklædet undtages, ikke viser nogen Skravering, hvorfor Totalindtrykket væsentlig forandres. „Nældebladet“ er her stærkt forbedret.

Det hos Maurice publicerede Vaaben slutter sig nøje til Beskrivelsen i et foregaaende Skrift om Ordenen, udgivet i Antwerpen 1632 som et meget smukt Plantin-Tryk i Kvartformat og forfattet af JEAN-JACQUES CHIFFLET, der benytter sig af baade latinsk og fransk – tospaltet – Tekst under Titlen: *Insignia gentilitia equitum ordinis Velleris auris fecialium*³ *verbis enuntiata*; den franske Titel er enslydende med den af Maurice senere benyttede. Allerede Chifflet angiver, at Vendernes Lindorm staar i rødt Felt, Stormarn's Svane i blaafarvet. Samme Forfatter taler ligeledes om otte Faner: *octo quadrata vexillula cærulea, cruce argentea picta*. I Modsætning til Wiener-Haandskriftets sorte Fanestænger nævner Chifflet, at Stængerne er Guld; Tinkturen er altsaa optaget af Maurice. Sidstnævnte har neppe tænkt nøjere over Fanedugens Form. SPENER nøjes af gode Grunde med at citere Chifflet⁴. Der er Grund til at fremhæve, at der i Feltet med de danske Leopardter baade hos Chifflet og i Maurice's Gengivelse forekommer Hjerter. Naar den første siger, at Feltet er „semé

¹ Se S. 93, Note 1.

² *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, bearbejdet von GUST. A. SEYLER, I, 1. Abt., 2, Nürnberg 1909, Tavle 46, Nr. 4, Tekst S. 43.

³ *feccialis* (*feccialis*) = Herold.

⁴ *Historia insignium illustrium seu Operis heraldici pars specialis*, Frankfurt a. M. 1680, fol. 612 b.

de cœurs“, svarer denne heraldiske Terminus ikke ganske til Fremstillingen hos den sidste. Iøvrigt gør Chifflet sig skyldig i to Fejltagelser, idet han først betragter det Kors (Dannebrogskorset) der firdeler Hovedskjoldet som gældende „Aldenburg“ og dernæst Oldenborg's to Bjælker som Delmenhorst's Mærke. Begyndelsen af hans Beskrivelse af Vaabenet er ganske uklar, naar det siges: *portoit de gueulles, à la croix plaine d'argent – scutum coccineum cruce argentea planá impressum*, hvorefter der fortsættes: *la croix cantonnée de quatre quartiers – crux quaternis quadrantibus angulata*, en selvsagt overflødig Tilføjelse. Vidste man ikke bedre, maatte denne Beskrivelse opfattes som gældende et Sølv-Kors i rødt Felt (Skjold), idet der følgelig blev Tale om fire røde „Kvarterer“. Det vil jo imidlertid ses, at første Kvarter er Guld, og at Sverige's Kroner staar i Blaafarve, en Tinktur, som i Wiener-Haandskriftets Fremstilling yderligere gælder Feltet med Vendernes Lindorm. Bemeldte Autor havde fulgt heraldisk Sprogbrug, om han havde udtrykt sig saaledes: *écartelé d'une croix d'argent, bordée de gueules*. – Da det tør antages, at Kendskabet til det 16. og 17. Aarhundredes, ofte unægtelig noget „hjemmelavede“ latinske Vaabenbeskrivelser ikke er stort, kan det, hvad det lige omtalte Forhold angaar, være passende at citere JOHAN DAVID KOELER's 5. Udgave af IMHOF¹, hvori i det givne Tilfælde udtales: *Scutum, quo Rex Daniæ nunc utitur, quadrifariam secatur, sectione instituta per crucem Danebrogicam argenteam, limbo rubeo ornatam*. – Det holsten'ske „Nældeblad“ beskrives paa en saa ejendommelig Maade hos Chifflet, at der – nærmest som et Kuriosum – kan være Grund til at citere Ordlyden: *de gueulles, à trois oeillets et trois feuilles d'orties d'argent mis en triangle au cœur de l'escu qui est chargé d'un petit escusson d'argent – coccineo, tres ocelli² flores totidem'que urticae folia argentea, triangulariter coëuntia, in corde laterculi³ scutulo argenteo impresso*. Man kan næsten kun antage,

¹ *Notitia Sacri Romani Germanici Imperii procerum Imhofianæ instaurata*, Tübingen 1732, fol., Side 355.

² Ligesom *oeillet* har samme Rod som *oeil*, er *ocellus* Diminutiv af *oculus*.

³ *laterculus*, Teglsten, betegner Felterne i det delte eller ved et Kors firdelte Skjold; bortset fra Skjoldets Afrunding forneden kan disse Felter have Teglstenens Form. Se EMANUEL WEBER: *Examen artis heraldicae*, 6. Udgave ved Koeler, Göttingen 1753, hvor der tales om Felterne, *quadrantes* et *laterculi* (S. 34, jvfr. S. 65), idet *laterculus* eller *later* ogsaa angives som Betegnelse for de rektangulære Figurer, der – flere forekommende samtidig – i franske Vaabenbeskrivelser kaldes *billets*, i tyske *Schindeln* (S. 93 f.), jvfr. M. GRITZNER: *Handbuch der heraldischen Terminologie*, Nürnberg 1890 (Siebmacher, Einleitungsband, Abt. B).

at Chifflet har opfattet Mærkets tre Nagler som „Nelliker“, hvor utroligt dette end kan synes. I den Koeler-Imhof'ske Beskrivelse, hvor det holsten'ske Mærke angives som staaende i højre Halvdel af Midterskjoldets Skjoldhoved, et Forhold, som her ikke skal belyses nærmere¹ siges: *Caput divisum, in dextro laterculo coccineo sistis scutulum sectum, superiore parte argentea, inferiore rubea, tribus foliis urticae argenteae totidemque clavis interjectis argenteis circumdatum.* – Det skal lige nævnes, at v brugt for u i de ovenstaaende latinske og franske Citater her er angivet ved det sidste Bogstav.

Kong Christiern blev optagen i Ordenen i dennes 19. Kapitel, holdt i Barcelona 1518 efter gammel, 1519 efter ny Stil, hvilken Aarsangivelse viser, at Mødet maa have fundet Sted i Begyndelsen af Januar 1519. Den danske Konge blev Ordenens et hundrede og tresindstyvende Ridder. Foruden ham og Kong Sigismund af Polen optoges kun to andre Riddere ved denne Lejlighed: Messire Jacques de Luxembourg, Comte de Gaure, Seigneur de Fiennes, og Messire Adrian de Croy, Seigneur de Beaurain. I Wiener-Haandskriftet betegnes Kong Christiern saaledes²: *Treshault tresexcellent et trespuissant prince xpianus par la grace de dieu Roy de dannemarc.*

Ordenens Insignier blev overrakt vor Konge af Kejserens Udsending under den højtidelige Kroningsceremoni i Stockholm 4. Nov. 1520³. Det foregaaende, 18. Kapitel var afholdt i Bruxelles 1516, hvor paa én Gang hele 35 Riddere blev udnævnte, efter at Antallet var forøget til 50⁴. Tyve af de nye Riddere supplerede Antallet op til det nu stipulerede. Som de første blandt disse staar Kong Emanuel af Portugal og Kong Ludvig af Ungarn, begge – og navnlig den førstnævnte – nært knyttede til den daværende Kong Carl I af Spanien⁵. Den danske Konge blev altsaa først optaget nogle Aar senere og, hvad der maa bemærkes, efter Dyveke's Død. – Det skal blot lige nævnes, at det næste, 20. Kapitel blev afholdt i Tournai 1531, hvor 24 Riddere fandt Optagelse.

Der kan ikke være Tvivl om, at Frimmel og Klemme gør sig

¹ Det danske Rigsvaaben, Tavle XI, 6, S. 203.

² Ved en beklagelig Misforstaaelse har Fotografen ikke medtaget hele Overkriften over Vaabenet. De to Vaabener er gengivne i formindsket Størrelse.

³ Se ALLEN: *De tre nordiske Rigers Historie 1497–1536*, III, 1, S. 312, jvfr. S. 100.

⁴ Chifflet S. 76 og 84.

⁵ Se JOH. HÜBNER: *Genealogische Tabellen I*, Leipzig 1737, Tab. 42 og 45.

skyldige i en Fejl. De nævner i Indledningen til deres Redegørelse¹, at de nævnte 35 Riddere blev optagne i 1519 paa Kapitlet i Barcelona, hvorimod samme Riddere i samme Forfatteres fuldstændige Fortegnelse, som rigtigt er, opføres som optagne i 1516. Hertil kommer den Omstændighed, at Angivelsen af Aar for Afholdelsen af Kapitlet og dettes Nummer i Rækken, stadig sat i Parenthes, slet ikke findes foran Ridderne af 1519; i Afhandlingen angives kun det 18. og det 20. Kapitel. Et Par Linier maa være glemte.

Den svenske Riksheraldiker, Friherre HARALD FLEETWOOD, som var gjort bekendt med Udarbejdelsen af denne lille Afhandling, meddelte mig at være i Besiddelse af Fotografier af en Række Vaabener for Riddere af denne Orden, hvilke Vaabener var ophængt i Saint-Bavon Kirken i Gand, hvor flere Kapitler var afholdte. Et af disse Fotografier, der velvilligst stilledes til min Raadighed, viser Kong Christiern II.s Skjold, inddelt som vist hos Maurice og altsaa i Overensstemmelse med Kongens egen Sædvane. Der er ikke stillet nogen Hjelm over Skjoldet; Ordenskæden løber op i Snører, der danner elegante Sløjfer, over hvilke en aaben Krone er anbragt. Saaledes blev de afdøde Ridders Vaabener udstyrede; Indskriften angiver yderligere Kongen som „trespassé“. – Fuldmægtig i Ministeriet for offentlige Arbejder, cand. juris PAUL WARMING har under et Besøg i Gand for kort Tid siden haft Lejlighed til at tage dette Vaaben i Øjesyn og derefter meddelt, at baade Holsten's „Nældeblad“ og Stormarn's Svane staar i blaa Felter, samt at Vaabenet er malet paa en sort Tavle, idet Indskrift og Snører staar med Guld. Det hænger over Udgangsdøren midt paa Kirkens Sydvæg. Hr. Warming har yderligere været saa elskværdig at eftersøge to Bøger med haandmalede Vaabener over Gyldne Vliess-Riddere. Disse Haandskrifter findes i Bibliothèque Royale i Bruxelles (Cabinet des Manuscrits, Inv. II, Nr. 6287 og Inv., Nr. 9080, Katalog XII, Nr. 7493 og 7495). Begge Steder ses Vaabeninddeling og Farver som i Wiener-Haandskriftet, idet dog Holsten's og Stormarn's Mærker – ligesom i Kirke-Skjoldet – er anbragte paa blaa Bund. Det maa yderligere bemærkes, at begge Kilder viser tydelige Løver i Hovedskjoldet, ikke Leopard. Jeg er de to Herrer meget taknemmelig for Meddelelse af det lige nævnte.

¹ Anførte Skrift, S. 272.